

جستاری در باب زیبایی‌شناسی هنر با تأملی در قرآن کریم

محمد علی برزنونی

(عضو هیأت علمی دانشگاه امام حسین علیه‌السلام)

میر علی رضا دریایی‌گی

(عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی)

۱۳۹۰

- سرشناسه: برزنونی، محمدعلی
عنوان و نام پدیدآور: جستاری در باب زیبایی‌شناسی هنر با تأملی در قرآن کریم / محمدعلی برزنونی، میرعلیرضا دریابیگی.
وضعیت نشر: تهران: افراز، ۱۳۹۰
مشخصات ظاهری: ۲۶۸ ص.
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۴۳-۷۲۳-۸
وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا
یادداشت: پشت جلد به انگلیسی: Mohanumad Ali Barzenooni, Alir Alireza research on Art aesthetics. Daryabeygi, A
یادداشت: کتابخانه.
موضوع: زیبایی‌شناسی
موضوع: هنر -- فلسفه
موضوع: زیبایی‌شناسی در قرآن
موضوع: زیبایی‌شناسی -- جنبه‌های مذهبی
شناسه افزوده: دریابیگی، میرعلیرضا، ۱۳۵۶ -
رده بندی دیویی: ۱۱۱/۸۵
رده بندی کنگره: ۱۳۹۰ ج ۳۴/ب ۱۳۹/ب۱
شماره کتابشناسی ملی: ۲۴۶۲۱۲۰

انتشارات افراز

دفتر مرکزی و فروش: فلسطین جنوبی، خیابان وحید نظری، بن‌بست افشار، پلاک ۱، واحد ۵.

تلفن: ۶۶۶۰۱۵۸۵

مرکز پخش: ۶۶۹۷۷۱۶۶

وبسایت و فروشگاه اینترنتی: www.afrazbook.com

E-mail: info@afrazbook.com

جستاری در باب زیبایی‌شناسی هنر با تأملی در قرآن کریم

محمدعلی برزنجی، مرعلی‌رضا دربابیگی

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۰

آرایش صفحات و طرح جلد: سحر تقوی

لینوگرافی / چاپ / صحافی: ترنج / تصویر / یکتایر

شمارگان: ۱۱۰۰ نسخه

قیمت: ۸۸۰۰ تومان

تمام حقوق برای انتشارات افراز محفوظ است.

هیچ بخشی از این کتاب، بدون اجازه‌ی مکتوب مؤلف و ناشر، قابل تکثیر یا تولید مجدد به هیچ شکلی، از جمله، چاپ، فتوکپی، انتشار الکترونیکی، فیلم، نمایش و صدا نیست. این اثر تحت پوشش قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان ایران قرار دارد.

پیشگفتار ۱۵

فصل اول:

زیبایی‌شناسی و زیبایی چیست؟ ۱۹

مفهوم زیبایی‌شناسی ۲۱

نگاه یونانیان به زیبایی ۲۱

نگاه غرب به زیبایی ۲۲

مروری بر برخی تعاریف ۲۳

تعریف برگزیده نگارندگان از زیبایی‌شناسی ۲۳

مفهوم زیبایی ۲۴

نظر استاد شهید مطهری در باب زیبایی ۲۵

نظر علامه جعفری در باب زیبایی ۲۵

مروری بر برخی تعاریف ۲۶

تعریف نگارندگان از زیبایی ۳۰

فصل دوم:

- زیبایی‌شناسی دینی چیست؟ ۳۳
- دین؛ وجه امتیاز بشر ۳۵
- تأملی در تعریف دین ۳۷
- نکات مهم تعریف دین ۳۷
- زیبایی‌شناسی دینی ۴۰
- نگاه اسلام به زیبایی ۴۲
- تعریف نگارندگان از زیبایی‌شناسی دینی ۴۹

فصل سوم:

- ارکان و مؤلفه‌های زیبایی ۵۱
- پارهای از مفاهیم زیبایی‌شناختی ۵۳
- ارکان و ویژگی‌های زیبایی ۵۵
- ۱- محتوا ۵۵
- ۲- اندازه ۵۶
- ۳- تقارن و توازن ۵۶
- ۴- درستی یا کمال ۵۷
- ۵- تناسب یا هماهنگی صحیح ۵۸
- ۶- درخشندگی، روشنی یا تابندگی ۵۸
- ۷- نظم ۵۹
- ۸- هم‌سازی و ترابط ۵۹
- ۹- دقت، ترتیب و آرایش اجزا ۶۰
- ۱۰- بهره‌مندی از صورت مثالی ۶۰

فهرست

- ۱۱- برخی نظرات دیگر ۶۱
- بحث تکمیلی در ارکان زیبایی ۶۲

فصل چهارم:

- انواع زیبایی ۶۵
- الف) زیبایی محسوس ۶۷
- ب) زیبایی معنوی ۶۸
- جمع بین زیبایی محسوس و معنوی ۷۰
- بحثی تکمیلی در زیبایی و جمال معنوی ۷۱
- تفاوت میان انواع زیبایی ۷۵
- سخنی کوتاه در باب زیبایی و اخلاق یا کردار زیبا ۷۸

فصل پنجم:

- زیبایی و برخی حالات نفسانی و دستاوردهای ذوقی بشر ۸۳
- زیبایی و لذت ۸۵
- زیبایی و شگفتی ۸۷
- زیبایی و حزن و سرور ۸۸
- زیبایی و ارزش ۹۰
- زیبایی و مطلوبیت ۹۰
- زیبایی و عالی ۹۱
- زیبایی و کمال ۹۲
- زیبایی و عشق ۹۳
- زیبایی و هنر ۹۵

زیبایی و ادبیات ۱۰۶

نتیجه در باب رابطه‌ی زیبایی و حالات نفسانی و دستاوردهای ذوقی بشر .. ۱۰۷

فصل ششم:

منشأ زیبایی ۱۱۱

زیبایی؛ مطلق یا نسبی؟ ۱۲۵

زیبایی؛ یک قطبی یا دو قطبی؟ ۱۲۶

زیبایی؛ حقیقتی دو قطبی ۱۲۸

اول: ابعاد قطب درون ذاتی زیبایی‌ها ۱۲۹

دوم: ابعاد قطب برون ذاتی زیبایی‌ها ۱۳۰

فصل هفتم:

بررسی اجمالی عنصر زیبایی در اسلام ۱۳۵

انواع زیبایی‌ها در قرآن حکیم ۱۴۱

الف) زیبایی‌های محسوس ۱۴۲

۱-الف. زیبایی آسمان و تزیینات آن ۱۴۲

۲-الف. زیبایی قوام و ترکیب انسان ۱۴۲

۳-الف. زیبایی جانوران مورد استفاده بشر ۱۴۲

۴-الف. زیبایی سرورآفرین و بهجت‌آور مناظر طبیعی و ۱۴۲

سرسبزی‌های روی زمین ۱۴۳

۵-الف. زیبایی زنان و حور ۱۴۳

۶-الف. زیبایی و سرورآفرینی رنگ ۱۴۴

۷-الف. نورافشانی خورشید و ماه و تجلی زیبایی روز ۱۴۴

- ۸-الف. زینت‌های زیبای زمین ۱۴۴
- ۹-الف. زینت زنان، فرزندان و اموال ۱۴۵
- ۱۰-الف. زیبایی قرآن ۱۴۵
- ۱۱-الف. زیبایی قصه‌های پیامبران ۱۴۵
- ب) زیبایی‌های معنوی ۱۴۵
- ۱-ب. ایمان زیبا ۱۴۵
- ۲-ب. گفتار زیبا ۱۴۵
- ۳-ب. قرآن ۱۴۶
- ۴-ب. دعوت به خدا ۱۴۶
- ۵-ب. گذشت، بخشش و اغماض زیبا ۱۴۶
- ۶-ب. صبر و شکیبایی زیبا ۱۴۶
- ۷-ب. جدایی، مفارقت و روی گردانی زیبا ۱۴۶
- ۸-ب. جدایی و رهاکردن زیبا ۱۴۶
- ۹-ب. بازگشت زیبا به سوی خدا ۱۴۶
- ۱۰-ب. پاداش زیبای الهی ۱۴۶
- ۱۱-ب. زیباترین عکس‌العمل ۱۴۶
- ۱۲-ب. برگزیدن زیباترین عمل ۱۴۶
- ۱۳-ب. پذیرش قول زیباتر ۱۴۷
- ۱۴-ب. زیباترین وعده ۱۴۷
- ۱۵-ب. زیباترین حکم ۱۴۷
- ۱۶-ب. زیباترین کلام و فرمان ۱۴۷
- ۱۷-ب. رفتار زیبا با پدر و مادر ۱۴۷

زیبایی در روایات اسلامی ۱۴۷

زیبایی در مکتب علوی علیه‌السلام ۱۴۸

فصل هشتم:

عنصر زیبایی در زبان دین ۱۵۹

زبان دین ۱۶۱

زبان دین و زیبایی‌های موسیقایی ۱۶۳

زیبایی زبان قرآن ۱۶۴

۱- زیبایی شناسی فرم یا زیبایی محسوس ۱۶۶

۲- زیبایی شناسی معنا یا زیبایی معنوی ۱۶۶

تکمله‌ای در زیبایی‌شناسی ۱۶۷

فصل نهم:

هنر دینی ۱۷۵

هنر اسلامی ۱۷۸

جلوه‌های هنری در جهان آفرینش ۱۸۱

درباره‌ی هنر دینی ۱۸۳

فصل دهم:

نگاهی به زیبایی‌های قرآن کریم ۱۹۵

انواع زیبایی‌ها ۲۰۰

الف) زیبایی‌های ظاهری ۲۰۰

فهرست

۲۰۱	ب) زیبایی‌های باطنی
۲۰۵	عوامل مهم جذابیت قرآن
۲۰۵	الف) سبک
۲۰۵	ب) نظم
۲۰۶	ج) آهنگ

فصل یازدهم:

۲۰۹	عنصر موسیقی در قرآن
۲۱۴	موسیقی و اعجاز بیانی قرآن
۲۱۸	تأملی در هنر قرائت قرآن
۲۲۲	موسیقای قرآنی
۲۲۴	موسیقی درونی قرآن
۲۲۷	موسیقی بیرونی قرآن
۲۳۵	توجه به حزن صوتی
۲۳۷	ارتباط صوت با آیات
۲۴۰	گزینش کلمات در عبارت‌های قرآنی

فصل دوازدهم:

۲۴۳	برجستگی بعد هنری و تصویرسازی در قرآن مجید
۲۴۵	نگاهی به تصویرسازی‌های زیبای قرآن کریم
۲۴۸	عناصر تصویرسازی قرآن
۲۴۸	الف) خیال‌انگیزی بر پایه‌ی حس

جَنَازِی در باب زیبایی‌شناسی هنر با تأملی در قرآن کریم

ب) تجسیم یا صورت جسمانی دادن به معنویات برهنه از ماده ۲۴۹

کتاب‌شناسی و منابع ۲۵۹

www.ketab.ir

پیشگفتار

سخن گفتن در باب زیبایی و زیبایی‌شناسی، اگر چه خود زیبا و دلنشین است، اما سهل و ممتنع می‌نماید. اساساً وقتی سخن از حالات و کیفیات نفسانی انسان به میان می‌آید، به آسانی نمی‌توان درباره‌ی آن سخن گفت یا نوشت. زیبایی یکی از حالات ویژه‌ی نفس انسانی است، همچنانکه درباره‌ی چیستی آن سخن بسیار رانده شده است، هنوز کسی نتوانسته چندانچونی آن را کشف نموده و تعریف کاملی از آن ارائه دهد.

افلاطون در مجموعه آثار خود، در یکی از رسائل خویش، گفتگوی سقراط را با هیپاس بیان می‌کند. سقراط از هیپاس، سوفیست و حقوقدان معروف آن روزگار، درباره‌ی چیستی زیبایی پرس‌وجو کرده و طی همین پرسش و پاسخ، سقراط تعاریف گوناگون را نقد و بررسی می‌کند. وی در تعریفی، زیبایی را با تناسب و هماهنگی اجزا همراه دانسته و در تعریفی دیگر زیبایی را به سودمندی، توانایی، لذت یا عشق و کمال توصیف نموده است. هر کدام از این تعاریف و واژه‌هایی که در تعریف زیبایی به کار می‌رود، خود محتاج بررسی دقیق و تعریف و تحقیق است.

اساساً تعریف حقیقت زیبایی بسیار دشوار است و اصولاً امور معنوی را نمی‌توان

تعریفی منطقی کرد. در این عرصه، بیش‌تر تعاریف از قبیل شرح‌الاسم است و از این گریزی نیست. هر جای پای انسان به میان می‌آید، حقیقت توی‌درتوی و پیچیده‌ی او نیز پای پیش می‌نهد. زیبایی برای انسان و در فطرت او مرکوز است و هنوز انسان به تعبیر الکسیس کارل، موجود ناشناخته است. [۱]

مکاتب مختلف انسان‌شناسی و علوم تخصصی که با مسائل انسان سر و کار دارند، به قول ماکس شلر آلمانی، «بیش‌تر پنهان‌گر ذات انسان در پرده‌ی حجاباند» (کاسیرر، ۱۳۶۰: ۴۷). وقتی خود انسان، هنوز ناشناخته باشد، مسائلی که به او مربوط باشد، نیز ناشناخته‌تر است. اما به هر حال، گریزی از پرداختن به این مباحث نیست.

آنچه در این نوشتار می‌آید، مباحثی است تحت عنوان «جستاری بر زیبایی‌شناسی هنر با تأملی در قرآن کریم» که تلاش شده است در این حوزه، نظرگاه دین اسلام در این‌باره نیز در حد میسر به دست داده شود. در این نوشتار، به مباحث اساسی زیبایی و زیبایی‌شناسی و نظر اجمالی اسلام در این‌باره، پرداخته شده است. پس از بحثی در تعریف زیبایی‌شناسی و نیز زیبایی و ارائه‌ی تعریف مختار از این واژه‌ها، زیبایی‌شناسی دینی را نیز تعریف خواهیم کرد و عناصر و ارکان آن اعم از محتوا، اندازه، تقارن و توازن، درستی یا کمال، تناسب یا هماهنگی صحیح، درخشندگی و روشنی یا تابندگی، نظم، هم‌سازی و تراست، دقت، ترتیب و آرایش اجزا و نیز بهره‌مندی از صورت مثالی را بررسی می‌نماییم. پس از آن، زیبایی‌های محسوس و معنوی و تفاوت آنها با یکدیگر و سپس رابطه‌ی زیبایی را با دیگر حالات نفسانی انسان و نیز دستاوردهای ذوقی بشر؛ از قبیل لذت، شگفتی، حزن و سرور، ارزش، مطلوبیت، عالی، کمال، عشق، هنر، ادبیات، به‌جمال بررسی کرده در نهایت قائل به نوعی تأثیر و تأثر متقابل بین زیبایی و دیگر حالات نفسانی

^۱ الکسیس کارل نام کتاب خود را «انسان؛ موجود ناشناخته» انتخاب کرده است و این نام‌گذاری، خود هموایی ناگفته‌های بسیار است.

انسان و نیز دستاوردهای ذوقی او شده‌ایم. در ادامه‌ی نیز سخنی کوتاه در باب زیبایی و اخلاق یا کردار زیبا، به عنوان زیبایی معنوی آورده‌ایم. منشأ زیبایی به عنوان بحثی طولانی، یکی از مباحث اساسی این نوشتار است که در آن به حقیقت دوقطبی زیبایی مربوط به عالم ذهن و عین واقع، اشاره کرده‌ایم. در ادامه، عنصر زیبایی را از منظر اسلام و قرآن مطرح کرده و انواع زیبایی محسوس و معنوی را در قرآن و برخی روایات شریف با ذکر مصادیق آنها پی گرفته سپس از عنصر زیبایی در زبان دین سخن گفته‌ایم. در پایان نیز تکمله‌ای در باب زیبایی بیانی، به مناسبت بحث از زبان قرآن و بررسی زیبایی‌شناسانه در آن ارائه شده است.

درآمدی بر بحث زیبایی‌شناسی و نظر اسلام در این باب که بن‌مایه و نهادمایه‌ی این نوشتار است، سال‌ها پیش در اواخر دهه‌ی ۱۳۷۰ به عنوان سمینار علمی تخصصی در گروه علوم اسلامی دانشگاه امام حسین علیه‌السلام توسط نگارنده‌ی نخست این کتاب ارائه گردیده و پس از نقد و بررسی عالمانه از سوی استادان محترم شرکت‌کننده در آن سمینار تخصصی، بخشی از آنها در پاره‌ای از مجلات علمی منتشر گردیده است. اینک صورت تکمیل‌یافته‌ی آن توسط نگارندگان تقدیم ساحت هنر و زیبایی و علاقه‌مندان این عرصه‌ی زیبا خواهد گردید.

امید خدای عزوجل توانش آن بخشد تا در فرصتی دیگر، با پرداختن بیش‌تر، زوایای این بحث مهم و بنیادین از منظر ایمانی جستار افزون گردد و نگارندگان، زیبایی‌شناسی در دین اسلام را در ابعادی وسیع‌تر به تفصیل بررسی نمایند. انشاءالله، در باب هنر دینی نیز، باید در فرصت مناسب دیگری پژوهش‌های بنیادین نمود. مقوله‌ای که عرصه‌ی وسیعی را در بر می‌گیرد و به نوعی با این بحث، تعامل و سازگاری دارد.

محمدعلی برزنجونی میرعلیرضا دریاییگی